

Pjäsen tar oss till den sovjetryska zonen i det ockuperade Tyskland hösten 1948. Vad som hände då kom att prägla Europa fram till sovjetunionens upplösning fyrtio år senare. I fokus finns några människor som överlevt – men hur är det med deras drömmar?

ÅTERSEENDET

Drama av Lasse Rabenius
version 2012.0602

PERSONER: MODERN, SUSANNE Leonhard
WOLFGANG, hennes son
MIMI och HERTHA, moderns reskamrater
ANDREJ, Herthas tolvårige son (med på resan)
PORTIERN
RODENBERG, dramatiker

Skådespel i fyra scener.

I centrum av scenutrymmet en *hotellreception*, med disk och ett porträtt av Stalin. Till vänster därom *hotellets restaurant* med flera dukade matsalsbord, bland annat ett med fyra platser. Till höger ett enkelt *hotellrum* med fyra bäddar och ett centralt placerat bord med fyra stolar.

Detta beskriver ett minimum av scenrekvisita. Annat kan tillföras för att ge atmosfär av tysk efterkrigstid; pjäsen utspelar sig hösten 1948.

dialoganvisning

/ person blir avbruten, eller avbryter
... meningen oavslutad, och fortsätter eventuellt i nästa replik
-- tankepaus

Första scenen spelas i receptionen. När skådespelet börjar är alltså denna del av scenutrymmet upplyst. Porträttet av Stalin måste vara synligt men behöver inte överexponeras. Restauranten ska skönjas men i övrigt ligga i mörker.

SCEN 1

**Tidpunkt: söndag 29 augusti 1948 på eftermiddagen.
På Socialistiska Enhetspartiets hotell på Wallstrasse i Berlin.
Modern och hennes reskamrater Mimi, Hertha och Andrej
står trötta och hungriga i reskläder och med väskor i
receptionen.
Portiern betraktar sällskapet. Moderns kappa lagad, skor
slitna – dock har hon en elegant schal över axlarna.**

PORTIERN Matsalen är tyvärr stängd söndagar.

MODERN Kan vi möjligen få kaffe och en smörgås? Vi har rest i en vecka från Moskva, vi har fått sova på stationerna...

PORTIERN Nej, som jag sa, det finns ingen personal.

MIMI Jag har en brödbit kvar. Det ordnar sig ...

PORTIERN Låt mig anteckna er för ett rum, så ni kan vila ut. Era namn, tack.

MODERN Jag är Susanne Leonhard.../

PORTIERN /den Leonhard? Är ni möjligen släkt med Wolfgang Leonhard?

MODERN Det är min son.

PORTIERN Alltså... jag talar om docenten vid Karl Marx institutet, är det er son?

(ser uppmärksamt på modern)

Jag känner väl till honom, en glänsande talare!
Varför sa ni inte det genast.

MODERN (*rycker på axlarna*)

MIMI Ja, varför sa du inte det genast! Det är det jag alltid har sagt om Wolfgang – han blir nåt stort, sa jag.

PORTIERN Utan tvekan en betydelsefull man i partiet! Nå... så snart jag skrivit in er ska jag visa er till ett rum. Vi har många gäster för närvarande, så ni får tyvärr dela på ett fyrbäddsrum. Jag hoppas det inte blir alltför obekvämt för er.

MIMI O nej då. Det gör ingenting.

PORTIERN Bra, får jag då bara be er om era pass! Och medan ni installerar er ska jag undersöka om jag kan få fram något ätbart.

MODERN (*med höjda ögonbryn*) Det var ju vänligt av er. Eh... har ni då möjligen något meddelande från min son?

PORTIERN Jag vet att han för närvarande befinner sig vid Östersjökusten. Och väntas åter i Berlin om några dagar.

MODERN Tack för beskedet. Då vet jag. Ni förstår, vi har inte setts på länge.

PORTIERN Jag ska underrätta er så snart jag vet något mer. -- till dess, om ni kommer från Moskva kanske ni känner Hans Rodenberg?

HERTHA Naturligtvis. Vi var alla tyska emigranter. Han, en uppskattad dramatiker. Fast leden glesnade -- kriget, och så...

ANDREJ Farbror Rodenberg gav oss biljetter till Den Rätte. Den var jättebra! De försökte lura honom, men han genomskådade borgarpaketet, så dom fick sitt straff.

PORTIERN Ja just. Jo, Rodenberg finns faktiskt på hotellet. Jag ska se om jag kan låta er träffa honom.

MODERN (*hastigt*) Låt oss vänta med det.

MIMI Äsch, det vore väl trevligt. Också för lille Andrej.

ANDREJ Jag är inte liten!

HERTHA Vad är det Susanne?

MODERN Jag drar på en förkylning sedan gränsövergången i Brest-Litovsk -- känner mig inte riktigt kry.

PORTIERN Ni kan ju ta det senare, han finns nog kvar några dagar till.

MODERN Ja tack, vi kanske tar det sedan.

I **andra scenen** ligger ljuset på hotellrummet. Av ljuset som kommer från ett fönster framgår det att det är morgon.

SCEN 2

Tidpunkt: torsdag 2 september 1948 klockan 9 på morgonen.
Ett enkelt hotellrum med fyra sängar och ett bord med fyra stolar.

Modern, Mimi, Hertha sitter kring bordet; Andrej ligger ännu i sin säng.

Kvinnorna dricker morgonkaffe.

HERTHA Andrej, det är dags att stig upp nu. Vi kanske får besök.

ANDREJ Vi har inte träffat nån på flera dar, inte ens farbror Rodenberg.

HERTHA Susanne väntar besök.

ANDREJ Är det nån som jag känner?

HERTHA Du är för liten för att komma ihåg farbror Volodja.
Hur länge sedan är det egentligen?

MODERN Jag har inte sett honom på tolv år.

MIMI Men nu blir det av. Allt ordnar sig till det bästa.

MODERN Tycker du? Ditt sätt irriterar mig Mimi.

MIMI Jag försöker bara vara snäll.

MODERN Så snart vi stigit av tåget ville du söka upp ryssarna, ockupationsmakten! När det fanns tyska funktionärer överallt.

MIMI De är ju våra vänner!

MODERN Du är oförlåtligt naiv.

MIMI Du har hackat på mig hela resan. Nu tänker jag säga ifrån!
Ryssarna har befriat oss och vi har kunnat återvända tack vare deras hjältemodiga insats. Hur kan du glömma det?

HERTHA Susanne har andra erfarenheter, Mimi.

MIMI Må så vara, det ändrar i alla fall inte faktum. Det är inte amerikanarna som befriat oss från Hitler, och inte briterna, och minst av allt fransoserna!

ANDREJ Nä, för det var ryssarna!

HERTHA Gå och bädda din säng Andrej! Jag vill dricka mitt kaffe utan det här tjafset.

(*tystnad*)

MIMI Du ska se att han kommer snart.

MODERN Jag ska försöka vara lugn.

HERTHA Vill du ha lite mer kaffe?

Det bultar på flera dörrar i korridoren utanför, till slut också på deras.

In i rummet stormar en ung man, slänger med en portfölj i handen, styr kurs mot rummets bord och sjunker tvärt ner på den återstående stolen.

WOLFGANG Det här skulle man väl aldrig ha kunnat drömma om!

MODERN Volodja?

WOLFGANG Wolfgang. Numera.

MODERN (tagen) Det här är Hertha och Mimi. Och Andrej.

*(Kvinnorna nickar stumt mot Wolfgang.
Andrej ställer sig att stirra på Wolfgang)*

Jag känner knappt igen dig. Är det verkligen du?

WOLFGANG -- ja? Är jag så förändrad?

MODERN Du var bara femton.

WOLFGANG Äsch... Det har hänt mycket -- sedan dess.

ANDREJ Han ser precis ut som Den Rätte! Mamma, visst gör han?

HERTHA Så är det säkert.

MODERN Ja -- du har uppdrag i partiet, hörde jag.

WOLFGANG Men, när kom du – ni?

MODERN I söndags. Jag lämnade Kubanka, nära Bernaul för cirka fjorton dagar sedan.../

WOLFGANG /Kubanka. Vad är det?

MODERN Det ligger vid gränsen mot Kazakstan och Mongoliet.

WOLFGANG Jag visste aldrig var.../

MODERN /Och vi för från Moskva förra tisdagen...

(hon gör en handrörelse mot rumskamraterna)

Vi passerade gränsen i Brest-Litovsk för fyra dagar sedan...

Varje passage har varit en prövning...

Men nu är jag här.

(hon ler)

Efter tretton år befinner jag mig åter i Berlin, det är som en dröm!

Jag trodde inte jag skulle få se dig igen.

WOLFGANG (nästan i tårar) Mamma!

Wolfgang reser sig hastigt, närmar sig modern, dock osäkert.

Lägger så sin hand på hennes.

Rumskamraterna lämnar modern och Wolfgang ensamma.

Wolfgang drar en stol intill modern, sätter sig. Betraktar henne uppmärksamt.

Allt rättar till sig till sist, eller hur! Du ser ju!

MODERN Det var så länge sedan. Jag skulle visst hjälpa dig med läxan...

WOLFGANG -- Jag minns. Jag gick till din kammare.../

MODERN /..jag blev häktad, natten den 26 oktober 1936, mellan klockan två och tre. Jag hade knappt hunnit somna riktigt, förrän jag blev väckt av bråk och buller./

WOLFGANG /...när jag kom var dörren förseglad. En kvinna frågade i vårdslös ton vad jag ville. Så fick jag höra att 'Din mor bor inte här längre'. Att du varit tvungen att omedelbart ge dig i väg på en kommendering. Du skulle nog snart komma tillbaka.

Hon uppmanade mig att lugnt gå hem.

MODERN De tog mig till Lubjanka.

Jag trodde ju att det bara var ett missförstånd.

WOLFGANG Partiet tar aldrig miste.

MODERN Är du sarkastisk?

WOLFGANG Inte alls. I principiella frågor har partiet noggrant övervägda ställningstaganden. En annan sak är att misstag kan begås på det individuella planet, men de rättas till.

MODERN Det tog tolv år.

WOLFGANG Jag kan förstå din bitterhet... Du har fått göra ett stort offer.

MODERN Det var ett misstag -- att vi for till Sovjetunionen den gången.

WOLFGANG Hur kan du säga något så huvudlöst. Jag står i alla fall fast vid beslutet./

MODERN /Du?! Du var bara tretton år. Beslutet och konsekvenserna måste jag stå för.

WOLFGANG Ett ögonblick! Du sa att vi inte kunde stanna i Sverige. Att du hade goda vänner i Manchester. Och att jag skulle kunna gå i en engelsk skola. Så länge nazisterna var kvar vid makten.

MODERN Så blev det inte.

WOLFGANG Nej, för alternativet var att vi skulle fara till Sovjetunionen.
Du sa att jag var en stor pojke och att du inte skulle bestämma något som inte jag ville. Och jag övertygade dig om att det var till Sovjetunionen vi skulle.

MODERN Det kan jag inte minnas. Du har nog förstorat din egen roll.
Vad jag däremot aldrig glömmer är det samtal jag hade med madame Kollontaj på sovjetambassaden. Det var hennes svar som avgjorde mitt beslut.

WOLFGANG Jag minns bestämt... Nåväl, vad sa Kollontaj då?

MODERN Hon tog emot mig med förtrollande älskvärdhet. Det var tio år sedan jag sett henne senast; hon hade åldrats starkt, men hennes ansikte strålade av samma skönhet. Genast sa hon..

(förändrar sin röst för att efterlikna Kollontaj)

- Ack, visst måste ni resa till Sovjetunionen, ma chérie, på sitt livliga sätt.

- Ni kan inte tänka er vilka stora möjligheter ni har i vårt land! Ni är ju skriftställarinna! Ni får omedelbart en redaktion att leda.

Att ni inte behärskar ryska betyder inte ett dugg. Ni talar ju tre europeiska språk, det är fullständigt tillräckligt. I Moskva pulserar livet som i ingen annan stad i världen. I det övriga Europa stagnerar allt, hemma hos oss däremot ... /

WOLFGANG (*beskt*) /Det förminskar ju mitt ansvar betydligt.

MODERN Är du lättad?

WOLFGANG (*giftigt*) Visst! Din lägvistelse är uppenbarligen Kollontajs fel.

MODERN Om det vore så enkelt... Hade jag kunnat föreställa mig, att en sovjetdiplomat, även i ett privat samtal, skulle hävda saker och ting, som inte stämde med hennes åsikter, så skulle jag väl aldrig låtit övertala mig att emigrera till Moskva.

(blir betänksam)

Det vore enkelt för mig att förbanna den svenska sovjetministern för hennes propagandaprat efter att ha fått känna på sanningshalten i det. Så småningom stod det dock klart för mig att Aleksandra Kollontaj inte hade kunnat uttala sig annorlunda än hon gjorde.
Hon kunde inte veta om jag skulle komma att vidarebefordra varje minsta antydning till varning från hennes sida.
Endast den som känner till NKVD:s terror och angivar-system kan förstå i vilken situation Aleksandra Kollontaj befann sig, när jag kom och frågade henne till råds.

WOLFGANG (*sarkastiskt*) Alltså, varken ditt fel och inte heller Kollontajs!

MODERN Nej, felet är mycket allvarligare.

WOLFGANG (*spelar förvånad*) Verkligen?

MODERN (*tvekar*) Ja...

(kort paus)

WOLFGANG Vi har inte setts på tretton år. Och redan är vi mitt uppe i ett något slags urspåret politbyråmöte.

MODERN Ja tänka sig... Berätta i stället hur du har det.

WOLFGANG Du har ju sett hur det ser ut. Då kan du ju ana vilka uppgifter vi ställdes inför när vi kom hit i april förra året. Det var bara ruiner och lervälling. Vårt uppdrag var givet: att återupprätta livsmedelsförsörjningen, återställa elektricitet och vattensystem... kort och gott att bygga upp en ny tysk förvaltning .../

MODERN /De skickade dig från Moskva?

WOLFGANG Javisst.

MODERN En viktig uppgift. Jag är glad för din skull. Vem leder arbetet?

WOLFGANG Det är väl ingen hemlighet längre... Walter Ulbricht.

MODERN Han satt i Riksdagen före kriget. Och ni kommer bra överens?

WOLFGANG Javisst! Han är mycket erfaren. Organisatoriskt begåvad. Oerhörd arbetsförmåga.

MODERN Utmärkt.

WOLFGANG Javisst... Jag glömmer aldrig första kvällen i Berlin. Ulbricht lät stanna bilen utanför den öppna porten till ett skadat hyreshus i Neukölln. Vi kom in i ett enkelt rum i en arbetarbostad; på ett bord stod en fotogenlampa – elektriskt ljus fanns givetvis inte under dessa dagar – där satt en grupp kommunister, som arbetat underjordiskt kriget igenom: de var levande, offervilliga och entusiastiska och stod i nära kontakt med verkligheten och de 'vanliga' människorna.

Atmosfären i det enkla rummet var helt annorlunda än vid partimötena i Sovjetunionen. Stämningen var sådan som jag hade föreställt mig att den varit på möten under oktoberrevolutionen. Utan att avvakta några direktiv hade kamraterna genast insett att vad det nu gällde var att organisera försörjningen, att lindra den mest trängande nöden

hos befolkningen, så att man kunde komma ut ur kaos och svält.

MODERN Så gjorde vi också efter förra kriget.

WOLFGANG Ja, då slutade det illa. Det måste vi undvika den här gången. Ulbricht visade också snart vem som stod för kommandot. Trots protester från några kamrater. Det var helt nödvändigt strama upp ledningen – just med tanke på de historiska erfarenheterna.

MODERN Så det är också din uppfattning?

WOLFGANG Naturligtvis!

MODERN -- Tar du upp arbetaroppositionen i dina föreläsningar?

WOLFGANG Nej -- möjligen som ett varnande exempel, som en typ av ultrademokrati som tillbakavisats av historien.

MODERN Är det inte 'lustigt' att det var Kollontaj som ledde den fraktion inom rörelsen som förespråkade ökad demokrati i partiet -- alltså när läget efter revolutionen och inbördeskriget stabiliserats. Jag menar att detta blivit ett brännande problem idag!

WOLFGANG En märklig uppfattning med tanke på att inte ens Kollontaj själv förordar den. Idag.

MODERN Hur skulle hon kunna det? Det finns inget utrymme ens för tanken – det har gjorts till ett brott mot partiet.

WOLFGANG Hur som helst, det där tillhör historien. Vi kan inte gå baklänges in i framtiden.

(Modern ser på Wolfgang med rynkad panna)

MODERN *(trevande)* När jag skulle lämna Butyrkifängelset återfick jag mina tillhörigheter; de som hade beslagt tagits vid häktningen. Det var min handväska med plånboken, som innehållit sex dollar, nu växlade till 24 rubel. Och i stället för mitt armbandsur av guld fick jag ett kvitto. Men mina glasögon saknades.

Ändå var det något annat... under åtta månader hade jag tänkt mig den här stunden. Jag skulle kanske inte få träffa min son igen, men jag skulle åtminstone få se hans ansikte på foto. Jag öppnade handväskan och letade efter kortet. Det fanns inte där.

Jag beslöt fråga fängelsedirektören, kamrat Popov, om saken. Han sa..

–Lever ert barn inte längre?

– Jo, min son finns på ett internat i Moskva.

–Nå då så, då skickar han snart ett nytt kort. Seså, gå tillbaka till er grupp.

Popov vinkade till sig en NKVD-soldat som knuffade mig tillbaka in i kolonnen som skulle till lägret nära Kotlas.

WOLFGANG Du fick förstås aldrig tillbaka glasögonen.

MODERN ...glasögonen?

(*motvilligt*) -- i lägret sa de: 'ni kan inte arbeta utan glasögon'.

WOLFGANG Så du fick nya?

MODERN (*skakar sakta på huvudet*) ...jag fick lättare sysslor.

WOLFGANG Du menar att det var därför du överlevde.

MODERN Nej -- förstår du då ingenting!

(*Wolfgang ser upproriskt på modern*)

WOLFGANG Vad vill du att jag ska säga? Det är -- gripande, men det förändrar ingenting principiellt.

MODERN Inte?

WOLFGANG -- Om ett äpple är angripet skär man bort köttet runt angreppet; med nödvändighet också friska delar, för att äpplet ska bli till nytta.

MODERN Det finns inte mycket kvar av det äpplet.

WOLFGANG -- inte av dig heller tydligen! Jag har överskattat dig.

Med ditt eget öde som utgångspunkt – ett fullständigt betydelselöst särfall – uttalar du dig om Sovjetsystemet.

MODERN Inte på grundval av ett enda individuellt fall, Volodja, det finns miljontals fall som mitt, det vet du. Hundratusentals bland dem är gamla revolutionärer. Och dem har Stalin förklarat vara kontrarevolutionära och skickat ut i förintelsen.

WOLFGANG Din kritik tar fasta på oväsentligheter. I stället för att kallt och lidelsefritt analysera världshändelserna låter du dig influeras av känslor och moraliska värderingar. Det är bara en enda sak det kommer an på: socialismens förverkligande. Liksom vi alla har också du en gång ansett att för detta höga mål måste offer göras. Först när den politiska utvecklingen krävde att du själv skulle offras, satte du dig till motvärn. Detta är saken sådan den är, när man ser den objektivt.

MODERN Volodja, det är inte vem det är som offras som är det avgörande, utan varför offret sker. Det måste vara någon mening med ett offer. Ett offer måste göras frivilligt.

WOLFGANG Men den som sätter sig till motvärn mot ändamålet?

MODERN Talar vi om ett par motståndare? Eller ett par miljoner? Eller en hel generation? Dessutom, vilken människa kan vara så fast övertygad om att hon strävar mot det rätta målet att hon skulle våga utrota miljoner människor fördenskull? Och det en gång skådade idealet självt, vad har blivit av det? Det har förfalskats till oigenkännlighet.

WOLFGANG (*lyfter avvärjande handen*) Jaså, ända därhän har du kommit? Vill du då bestrida, att Sovjetunionen – frånsett några fel och missgrepp – går framåt på socialismens väg?

MODERN (*sänker huvudet, höjer det sakta igen, ser in i Wolfgangs ögon*) Det är för sent.

Wolfgang reser sig upprörd, går ett stycke i rummet. Ser tillbaka mot modern.

WOLFGANG (*sänker blicken*) Jag ska nog gå...

Modern biter ihop

Wolfgang återvänder till bordet, tar fram sedlar ur en plånbok,
lägger dem på bordet, nickar mot modern

MODERN Nej!

Wolfgang går ut genom dörren

Modern går till en säng, sätter sig på den

I tredje scenen ligger hotellrummet delvis i dunkel.

SCEN 3

Tidpunkt: Senare samma dag framemot lunchtid

Plats: hotellrummet

Hertha och Mimmi kommer samtalandes i korridoren, tystnar när de kommer fram till dörren, knackar men öppnar sedan omständligt med en nyckel.

Andrej står strax bakom

ANDREJ Varför öppnar ni inte?

HERTHA Den är visst redan öppen.

MIMMI Är hon inte här? Hon kunde väl ha låst..

HERTHA Hon har nog tänkt på annat.

ANDREJ (*framme vid bordet*) Hon har lagt pengarna här, titta.

MIMMI Hon hade väl inga pengar.

HERTHA Inte sedan vi gått över gränsen.

ANDREJ Jo, många.

MIMMI (*framme vid bordet*) Tyska mark...!.

ANDREJ Kan vi äta mat för dom?

HERTHA Det är inte våra.

MIMMI Men... har vi inte alltid delat.

HERTHA Kanske det, under resan, men nu är det annorlunda.

MIMMI Annorlunda? Tror du verkligen att Susanne....

HERTHA Ja!

MIMMI Jaså?

ANDREJ Jag är hungrig.

MIMMI Hon har blivit annorlunda.

HERTHA Det är lägervistelsen.

MIMMI Det där förstod jag aldrig ...

HERTHA Det ska du nog vara glad för.

MIMMI Ingen vill ju säga nåt riktigt, trots att jag frågat så fint så fint. Plötsligt var folk borta, men ingen tycktes märka det.

HERTHA Men du märkte det?

MIMMI Ja? Gjorde inte du?

ANDREJ (*tar ordet när det blir tyst en stund*) Det var för att dom var spioner. Det vet ju alla.

MIMMI Så dum du är Andrej. Susanne var väl ingen spion.

ANDREJ Hur vet du det? Eller så var hon kontra-revolutionär.

MIMMI Det var sånt... dom sa... Men aldrig att...

ANDREJ Eller trotskistisk provokatör.

MIMMI Så många ord du kan.

ANDREJ Eller borgar...

HERTHA (*hårt*) Sluta Andrej!

ANDREJ Har du ont i magen?

HERTHA Mimmi, kan du förklara för Andrej?

MIMMI Jag? Jag förstår väl ingenting.

HERTHA Susanne häktades för statsfientlig verksamhet.

MIMMI Ja? Men varför? Det är det jag inte fattar.

HERTHA Nej.

MIMMI Nån måste väl veta!

HERTHA ...

ANDREJ Jag är hungrig.

HERTHA Hungrig... är du hungrig? --
Så enkelt kan det vara, vi är alla hungriga – och en del bara lite mer.

Hertha går bort mot sängarna

SUSANNE (d.v.s MODERN) Ni kan ta dem.

HERTHA Ligger du här?

ANDREJ (*med dåligt samvete*) Vi såg dej inte, att du hade gömt dej.

Susanne sätter sig upp

SUSANNE Har du varit hungrig länge?

ANDREJ Näe..., bara en liten stund.

HERTHA Vi trodde du gått ut...

SUSANNE Jag...? Nej.

MIMMI Men, Wolfgang då? Vad sa han? Vart gick han? Skulle ni inte.../

SUSANNE (*värdigt*) / Han sa en hel del.

HERTHA Han kommer väl tillbaks.

Susanne rycker på axlarna

MIMMI Det är klart han gör.

SUSANNE Jag vet inte.

ANDREJ Blev han arg på dej?

HERTHA Så frågar man inte Andrej!

SUSANNE Äsch, det var nog jag som blev arg på honom.

(*tystnad*)

SUSANNE Jag gick nog för hårt fram.

HERTHA Jag fick intrycket att han var angelägen att se dej igen.

SUSANNE Du har rätt. Jag kunde inte släppa dom tankar som surrat i mitt huvud. Alltihop... allt skulle jag nödvändigt säga honom. På en gång. Det är klart att han tyckte jag var oresonlig... orubblig... men hur skulle jag kunna vara något annat.

MIMMI Lite snällare kanske? Jag menar... du...

HERTHA Mimmi har en poäng, vet du. Alla har inte dina erfarenheter.

SUSANNE Nej inte alla... --
Ni är snälla som står ut med mig.

ANDREJ Ja, för vi tror i alla fall inte att du var en spion.

SUSANNE Tack Andrej för de orden. Det är precis vad jag längtat efter att få höra.

ANDREJ Ska vi äta nu då?

Fjärde scenen startar i hotellrummet, det är eftermiddag. Modern och Wolfgang förflyttar sig i scenen från hotellrummet, förbi en nersläckt reception, fram till matsalsdörren och in där. Scenen utspelar sig huvudsakligen i den upplysta matsalen, då övriga delar av scenutrymmet ligger i mörker. Ett fondfönster syns, men mor och son hamnar vid ett fokuserat bord där Rodenberg redan sitter.

SCEN 4

Tidpunkt: Någon dag senare, på kvällen framemot middagstid
Plats: Socialistiska Enhetspartiets hotell på Wallstrasse i Berlin

Modern (Susanne) och Wolfgang går samtalande i en korridor på väg till hotellets matsal.

MODERN Kan du tänka dej... jag gjorde misstaget att försöka beställa bord till oss. Att de bara skrattade ut mig får jag väl vara tacksam över.

WOLFGANG Jo, de saknar dina lägervanor här.

MODERN (*med viss ansträngning*) Det var roligt sagt.

WOLFGANG (*känner sig plump*) Förlåt mig.

MODERN Det är inte mer än fjorton dagar sedan vi fick en portion gröt vid middagstid. Resten fick vi skaffa själva, men vad kan man odla i Vorkuta på den sibiriska tundran?

WOLFGANG Det var lättsinnigt sagt, jag ber om ursäkt.

MODERN Javisst. Och jag! Jag drömde mig tillbaka till Berlin på tjugotalet. Det är förstås oförlåtligt.

WOLFGANG Allt är i rörelse. Vi får ständigt lära oss nya ting.

MODERN Jag vet inte om det alltid tjänar nåt till. -- Jag känner mej som... som en belastning för dig i din karriär.

WOLFGANG Att få hem dig från lägren är naturligtvis inget partiuppdrag.

MODERN Så det var du... Och jag visar inte ens någon uppskattning.

WOLFGANG Utan Pieck hade det inte gått. Inte utan Röda Hjälpn.

MODERN Han? Minns han mig fortfarande?

WOLFGANG Var inte så bitter, mamma. Ni har ju ändå gemensamma minnen som Spartakister.

MODERN Det var länge sedan. Det ryktas att han efter upproret släpptes av borgarmilisen för att han för dem avslöjade var ledande kamrater gömde sig... Rosa och Karl mördades .../

WOLFGANG /Du borde veta att det där är borglig propaganda för att framställa en framstående medlem av partiet i tvivelaktig dager. För att skapa förvirring och .../

MODERN /Och om det är sant?

WOLFGANG Snälla mamma!

MODERN Nej, jag vet, det tjänar nog inte nåt till.

(kort paus)

WOLFGANG Jag är nu en gång skuld till det. Då var jag tvungen att få dig därifrån också.

MODERN För att du som 15-åring förordade Sovjetunionen framför England? Om det är därför...

WOLFGANG Lugna ner dig nu. Vi är framme.

MODERN Volodja, min Volodja! Vad ska jag säga?

WOLFGANG Inget, här är matsalen. Och kalla mig inte Volodja här.

De har kommit fram till dörren till matsalen.

WOLFGANG Var vill du sitta? Om vi fick plats vid fönstren kanske?

MODERN Det vore trevligt.

Modern och Wolfgang söker sig bort mot de stora ljusa fönstren men hejdas på vägen dit av en välklädd herre, Rodenberg, som sitter och äter.

Rodenberg är i samma ålder som Modern och ser uppmärksamt på dem. Hans blick fångas av Wolfgang.

WOLFGANG Hans! Vi stöter visst ihop på både det ena och andra stället.

RODENBERG (*lyser upp, road*) Senast var det visst i Moskva, eller om det var i Hakeburg förra veckan ...

WOLFGANG Hur går det med teatern?

RODENBERG Jag är optimist av naturen. Vi måste bara bygga om ute i Lichtenberg -- en mindre omgestaltning, eftersom min företrädare var Joseph Goebbels.

WOLFGANG Det var vågat sagt. Någon som inte förstår sig på skämt kan missuppfatta din politiska hållning.

RODENBERG Men Någon finns väl inte här? I matsalen menar jag. Haha.

porträttet av Stalin i receptionen lyser plötsligt upp

Rodenberg ser sig oroligt omkring

Men, slå dig ner, inklusive ditt sällskap. Här finns plats. Jag vill höra hur det går för dig.

Wolfgang tittar snabbt på Modern. Hon har bleknat.

WOLFGANG Jag vet inte om...

RODENBERG Jodå, det finns inte så många lediga bord så här dags.

WOLFGANG Vi hade tänkt tala på tu man hand.../

MODERN /Låt inte mig hindra. Herr Rodenberg kan säkert ge mig perspektiv på tillvaron här.

RODENBERG Jodå. Men jag tycker jag känner igen min fru?

Modern tar en stol mitt emot Rodenberg, medan Wolfgang förvirrat hjälper henne på plats, för att sedan själv sitta ner bredvid henne.

MODERN Ja? Jag tror säkert vi stött ihop någonstans. Kanske rentav här i Berlin en gång i tiden? Ni är ju vid teatern, och är väl bekant med Bertolt Brecht? Jag träffade honom på en cirkel med Karl Korsch och utbytte några ord.

RODENBERG Det placerar er i 1920-tal min fru...

MODERN Så sant, mitt sällskap här, pikade mig just för att jag lever kvar i den tidens seder.

RODENBERG Det är nog inte tillrådligt, om man vill undvika ofördelaktig uppmärksamhet. Och det vill man ju. Men var har vi då setts... ?

MODERN I Moskva?

RODENBERG Så ni har varit i Moskva? I så fall måste vi ju ha träffats! Nu gör ni mig nyfiken.

MODERN 1936!

RODENBERG Åhå? (*han stoppar i sig en bit mat*)

MODERN Det var ett tillfälle... om jag minns rätt... då ni uttryckte er förtjusning över Volod... en barnbok Wolfgang skrivit.

Ni ville dramatisera den och uppföra den som skådespel på en barnteater. Vidare lovade ni göra vad ni kunde för att få boken filmad.

RODENBERG Jag är förstummad, men...

MODERN Det blev inget av det förstås... tiderna. Men vi talade ju om andra ting också...

RODENBERG Jag kan inte riktigt... men snälla nån, hur hänger det här ihop? Wolfgang...

WOLFGANG Hon leker katt och råtta med dig Hans.

RODENBERG Vad menar du?

MODERN Nu ska ni lyssna på mig herr Rosenberg! Vi talade om utrensningarna som då pågick, och ni ryggade inte tillbaka för att fördöma denna rättsliga komedi. Inte heller jag dolde min innersta mening. Ni menade att de anklagade hade

bevekts till sina otroliga ”erkännanden” endast därigenom att de hade fått veta att detta krävdes av dem. Partiet skulle dock belöna dem för det och låta dem få leva. Dödsdomarna måste visserligen avkunnas, men avrättningen skulle aldrig äga rum...

RODENBERG Märkligt... skulle ni... (*han pekar på modern med kniven*)

MODERN ...och så lät Stalin, den smutsiga skurken, mörda dem bakifrån – på annat sätt kunde man inte förklara det hela. Det var er uppfattning vid detta tillfälle.

RODENBERG Det kan jag väl aldrig tro.

MODERN Dag för dag blev allt fler häktade. Människor var räddningslöst utlämnade åt NKVD:s hejdukar.

RODENBERG Nu känner jag igen er... Susanne Leonhard! Du förnekar dig inte! Lika ogenerad idag som då!

MODERN Det var alltså den gången... alltså sista gången vi sågs. Nästa vecka blev jag häktad. Jag har just återkommit från Sibirien.

RODENBERG På så sätt... jag är uppriktigt sagt ledsen. Du känner ju min inställning... redan då... Men om sådant kan vi ännu inte tala helt öppet. Vi får lita till diskretionen hos Wolfgang. Känsligt det där...

MODERN Jag minns dina ord när vi skildes den gången. Du sa att ”på återseende” var en högst vansklig fras, eftersom man inte kunde veta om personen man tog avsked av skulle komma att hämtas redan morgonen därpå, eller om man själv skulle sitta häktad då.

RODENBERG Jo, det kunde jag eventuellt ha sagt.

MODERN Det är bara det att du den gången VISSTE att jag skulle häktas.

RODENBERG (*stannar mitt i ätandet*) Dumheter! Det kunde jag naturligtvis inte veta.

MODERN Jodå, och skälet är mycket enkelt. Du angav mig! Du avlönades av NKVD.

(*Rodenberg sätter maten i halsen*)

RODENBERG Wolfgang! Du sitter tyst hela tiden. Din mor måste ha blivit smått galen i förvisningen. Jag har stor medkänsla med de drabbade, och särskilt med en person som jag känt väl, som din mor, men jag kan inte svälja vad som helst.

MODERN En av oss tyska emigranter som umgicks vid den tiden blev inte häktad trots sina uttalade trotskistiska sympatier. Du Hans!

RODENBERG Hjälp mig då Wolfgang, hon är ju förryckt, hon fabricerar samband där inga finns, du vet ju vad jag gjort för socialismen här och i Sovjet. Din mor behöver hjälp...

WOLFGANG Jag kände lika lite som du till det här.

RODENBERG Det här samtalet är dåraktigt, för att inte säga livsfarligt. Inte minst för din mor...

(*Rodenberg reser sig från bordet*)

Jag är ledsen, Wolfgang. För din skull. Jag tror jag ska lämna er. Att reda upp det själva. (*han tar en apelsin från bordet och stoppar ner i sin kavajficka*)
Jag är uppriktigt ledsen...

Innan Rodenberg går därifrån bugar han sig avmätt mot Modern som stode han framför en kista vid en begravning.

WOLFGANG (*stirrar efter Rodenberg*) Herregud!

MODERN Svär inte i kyrkan.

WOLFGANG Jag är glad för att du tar det från den sidan. Det är så jag kommer ihåg dig.

MODERN Stackars man!

WOLFGANG Du har nog inte förstått. Du har varit borta för länge med dina egna tankar. Frågan är om du inte är förryckt.

MODERN Och om jag har bevis.

WOLFGANG Jaså?

(paus)

Hurså?

MODERN Är du beredd att höra?

WOLFGANG Knappast.

MODERN Då får du höra det ändå...

Varje förhör inleddes med samma fråga, om jag ville avlägga bekännelse om min antisovjetisk-trotskistiska agitation.

Varje gång svarade jag att jag inte hade någonting att bekänna.

– Jaså, då ska jag läsa upp det för er, sa undersökningsdomaren.

Hon tog en bortåt tjugo sidor lång skrivelse och läste upp...

– i stackato, för hon översatte från ryskan –

...ord för ord alla de samtal som jag i Moskva hade haft med Hans Rodenberg – men bara med honom! Med den skillnaden, att Rodenbergs egna provokatoriska yttranden var nedskrivna som om de var mina. Ingenting var utelämnat.

Varenda fråga vi någonsin hade dryftat var medtagen: hjältedyrkan, bysantinismen, Stalins maktbegär, ansatserna till nationalism, förkvävandet av yttrandefriheten, statens pressmonopol, den lögnaktiga nyhetsförmedlingen om livet i andra länder, massornas kulturella efterblivenhet, den låga levnadsstandarden i Sovjetunionen, skillnaden mellan olika sociala klasser, stachanovsystemet och det progressiva lönesystemet...

-- men också viktiga teoretiska politiska frågor, som vi hade dryftat: Lenins lära om statens bortdöende, sovjeternas minskade makt, produktionens förstatligande i stället för dess socialisering, enpartisystemet, Kominterns underordnande under det bolsjevikiska partiet, socialism i ett land i stället för över hela jorden, osv. osv.

Allt, allt, vartenda samtal var utförligt återgivet.

Hör du på?

WOLFGANG *(glättigt)* Javisst.

MODERN Det där var jag naturligtvis fullständigt oförberedd på: Rodenberg en NKVD-agent! Där var förklaringen till att så många av våra vänner och bekanta hade blivit häktade. Och till att han kunde undfägna sina gäster med tårta och druvor. Här var förklaringen till att det "hade gjort honom så glad" över att i mig ha funnit en människa, som man riktigt kunde "öppna sitt hjärta för".

WOLFGANG Jag vet inte om ett tårt-bevis är juridiskt hållbart...

MODERN *(argt)* Hur kan du göra dig lustig över det här? Du är oförskämjd – jag har god lust att ge dig en örfil, men det har aldrig ingått i mitt sätt att uppfostra dig.

WOLFGANG Du måste väl ändå begripa... Här beskriver du en person som jag umgåtts med i hela mitt liv -- som, som en simpel förrädare -- han skulle plötsligt vara en person som bara vill rädda sitt eget skinn... på det mest beklämmande vis.

MODERN Jag förstår... ja-a, jag har ju haft tid att vänja mig.

WOLFGANG Och hur kan jag veta att du inte förgrämt dig till den här historien... ?

MODERN Tror du då att jag förändrats så till den grad under den här tiden? Har vi helt tappat bort varandra... ?

WOLFGANG Ja, jag vet inte.

MODERN Låt mig då berätta färdigt!

Rannsakningsdomaren läste alltså upp 'min bekännelse' för mig. Medan hon gjorde det lyfte hon då och då huvudet och såg på mig. Samtidigt spelades scenen med Rodenberg upp för mig i mitt huvud – punkt för punkt av vårt samtal. Hur fruktansvärt upprörd jag än var inombords, så gjorde jag henne ändå inte den tjänsten att reagera till det yttre. När hon hade slutat sa jag:

– Nåå? Och vad ska det där föreställa? Vad ska det tjäna till att läsa upp Hans Rodenbergs skrivövningar för mig?

Hon låtsades inte höra, att jag nämnde hans namn, utan fräste:

– *Vill ni nu avlägga en bekännelse, att ni har sysslat med kontrarevolutionär trotskistisk verksamhet?*

Jag svarade:

– *Jag har varken bedrivit trotskistisk agitation eller sysslat med kontrarevolutionär verksamhet. Lämna de där förvridna historierna åt sitt öde. I en gammal väns privata bostad... (till Wolfgang i annan ton:)*

-- ännu tio minuter tidigare hade han ju i mina ögon varit en vän --

(fortsätter sitt återgivande av förhöret:)

...i Hans Rodenbergs privata bostad talade vi om diverse företeelser i Sovjetunionen, som måste intressera oss två som kommunister och som västeuropéer. Hade jag, som ju vem som helst kan göra i England, stigit upp på en potatislåda i en park i Moskva och offentligen hållit oppositionella anföranden, så skulle ni kanske ha kunnat beskylla mig för politisk agitation. Men även i så fall hade beskyllningen varit orättvis, ty det rör sig inte om sovjetfientligt undermineringsarbete utan om lojal kritik. Men vad är det jag har gjort? Jag har inför en enda människa gjort vissa kritiska uttalanden, som för resten ord för ord stämmer med verkliga förhållanden. Jag har bara haft den oturen, att den jag betraktade som min vän var er agent provocateur. Det är det hela.

WOLFGANG ...det hela. Herregud!

MODERN Undersökningsdomaren blev lika upprörd som du.

– *Bli inte så upprörd, sa jag till henne. Jag vet mycket väl, att NKVD lika litet har angivare i sin tjänst som den stalinska författningen lägger hinder i vägen för yttrandefriheten.*

WOLFGANG Du är inte klok!

(reser sig häftigt)

Förstår du inte själv vad det är du säger?

MODERN Vem kan vara klok i denna värld?

Det är människor som Hans Rodenberg som befolkar partiet numera. De andra sitter framför dig i lika slitna skor som jag... eller så har de fått en kula i nacken.

WOLFGANG

(sätter sig igen långsamt, lutar huvudet tungt i sina händer)

* * *

Susanne Leonhard flydde 1949 till väst varvid hon arresterades (förmodligen misstänktes hon vara östtysk spion). Hennes son, Wolfgang Leonhard flydde samtidigt till Jugoslavien och blev senare bland annat professor vid Yale i USA och uppbyren auktoritet på öststatsförhållanden. Hans Rodenberg fortsatte sin karriär i DDR (Östtyskland); han grundade dess barnteater, utnämndes till professor vid högskolan för filmkonst och generaldirektör för DEFA filmstudios, utsågs till ställföreträdande kulturminister samt invaldes i SED:s (kommunistpartiets) centralkommitté.

ÅTERSEENDET

Drama av Lasse Rabenius
© 2010

Tyskland har kapitulert och är delat i ockupationszoner. Pjäsen utspelar sig i den sovjetiska zonen under några dagar hösten 1948.

Den centrala personen, Susanne Leonhard – Modern i pjäsen, har deltagit i flera av 1900-talets mest turbulenta skeenden. Under en tid vistades hon i Sverige.

Susanne Leonhard Wolfgang Leonhard Hans Rodenberg

Texten bygger på Susanne och Wolfgang Leonards självbiografier. Året 1948 är Modern och Rodenberg båda 53 år, Wolfgang 27 år.